0232 ლიტერატურა და ლინგვისტიკა LITERATURE AND LINGUISTICS

რასკოლნიკოვის „იდეა“ და მორალური კრიზისი: დიმიტრი უზნაძის განწყობის თეორია ფიოდორ დოსტოევსკის „დანაშაულსა და სასჯელში“

როლანდ ბაკურაძე
E-mail: bakuradze@yahoo.com
საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი
ვლ. ჭავჭანიძის სახ. კიბერნეტიკის ინსტიტუტი

რეფერატი

წინამდებარე სტატია მიზნად ისახავს ფიოდორ დოსტოევსკის რომანის „დანაშაული და სასჯელი“ მთავარი გმირის, როდიონ რასკოლნიკოვის ფსიქოლოგიური პორტრეტისა და ქცევის ანალიზს დიმიტრი უზნაძის განწყობის თეორიისა და ფიქსირებული განწყობის კონცეფციის შუქზე. სტატიაში განხილულია რასკოლნიკოვის მიერ შემუშავებული „იდეა“, როგორც გარკვეული ფიქსირებული განწყობა, რომელმაც დაამახინჯა მისი სუბიექტური რეალობა და გამოიწვია უზნაძისეული „ობიექტივაციის“ კრიზისი. ცალკე ყურადღება ეთმობა რასკოლნიკოვის ოცნებებსა და მათ შედარებას ზიგმუნდ ფროიდის ოცნების ფსიქოანალიზთან, ასევე როდიონისა და სონიას ურთიერთობის ფსიქოლოგიურ დინამიკას, სადაც სონია გვევლინება რასკოლნიკოვის დამახინჯებული ფიქსირებული განწყობის რღვევისა და სულიერი მონანიების კატალიზატორად.

საკვანძო სიტყვები: როდიონ რასკოლნიკოვი, დიმიტრი უზნაძე, განწყობის თეორია, ფიქსირებული განწყობა, ობიექტივაცია, მონანიება, ფსიქოანალიზი, სონია მარმელადოვა.

შესავალი

მსოფლიო ლიტერატურის ისტორიაში იშვიათია ისეთი ნაწარმოები, რომელიც ისეთივე სიღრმით იკვლევდეს ადამიანის სულის ბნელ ლაბირინთებს, როგორც ფიოდორ დოსტოევსკის 1866 წელს დაწერილი რომანი „დანაშაული და სასჯელი“, რომელიც წარმოადგენს ადამიანის ცნობიერების, ზნეობრივი ვარდნისა და აღდგენის ერთ-ერთ უბადლო ფსიქოლოგიურ კვლევას. ლიტერატურულ კრიტიკაში რასკოლნიკოვის ქცევა არაერთხელ განხილულა სოციალური დეტერმინიზმის, ეგზისტენციალური მარტოობისა თუ რელიგიური ეთიკის პერსპექტივიდან. თუმცა, თუ ამ მხატვრულ ტექსტს ქართული ფსიქოლოგიური სკოლის ფუძემდებლის, დიმიტრი უზნაძის განწყობის თეორიის პრიზმაში გავაანალიზებთ, დავინახავთ ადამიანის შინაგანი სამყაროს მექანიზმებს, რომლებიც სცდება ჩვეულებრივ ლიტერატურულ ინტერპრეტაციებს.

უზნაძის მიხედვით, ქცევა განისაზღვრება სუბიექტის მთლიანობითი მდგომარეობით - განწყობით, რომელიც იბადება მოთხოვნილებისა და სიტუაციის ურთიერთქმედებით. როდესაც ინდივიდი ქმნის მცდარ, ხელოვნურ „იდეას“, რომელიც უპირისპირდება მის ბუნებრივ ზნეობრივ ბირთვს, სახეზეა მძიმე ფსიქოლოგიური კონფლიქტი, რომელიც უცვლელად იწვევს პიროვნების ნგრევას.

ძირითადი ნაწილი

რასკოლნიკოვის „იდეა“ და ფიქსირებული განწყობის ფსიქოლოგია

როდიონ რასკოლნიკოვის ტრაგედია იწყება არა მკვლელობის მომენტში, არამედ იმ ფსიქოლოგიურ ლაბორატორიაში, სადაც ის თავის ცნობიერებაში აყალიბებს თეორიას ადამიანთა „ჩვეულებრივი“ და „უმაღლესი“ ტიპების შესახებ. უზნაძის ექსპერიმენტებში ფიქსირებული განწყობა ყალიბდება გამეორებადი ზემოქმედების შედეგად: ცდისპირი ეჩვევა ერთგვაროვან მიმართებას (მაგ., სხვადასხვა მოცულობის ბურთების აღქმაში) და როდესაც სიტუაცია იცვლება, ის ძველ განწყობას ინარჩუნებს, რომელიც ცნობილია უზნაძის ილუზიის სახელით.

რასკოლნიკოვის გონებაში „იდეა“ იქცევა ზემძლავრ ფიქსირებულ განწყობად. ის სიღრმისეულად ეჩვევა აზრს, რომ უფლება აქვს „ხელი აიღოს სინდისზე“ უმაღლესი მიზნისთვის. ეს განწყობა იმდენად ამახინჯებს მის აღქმას, რომ რეალობა (ადამიანის სიცოცხლისუნარიანობა, მორალური ტაბუ) წყვეტს

მისთვის ადეკვატურად არსებობას. სიტუაცია და იდეა ერთმანეთს უპირისპირდება, მაგრამ ფიქსირებული განწყობის სიმტკიცე არ აძლევს მას საშუალებას, დროულად შეიცნოს საკუთარი შეცდომა.

ობიექტივაციის კრიზისი და მონანიების ფსიქოლოგია რასკოლნიკოვის პერსონაჟში

როდიონ რასკოლნიკოვის იდეა (ადამიანების დაყოფა „ჩვეულებრივად“ და „უფლების მქონედ“) წარმოადგენს მის მიერ შექმნილ მცდარ შინაგან განწყობას ანუ თეორიას, რომელიც მან საკუთარ თავში გაიფიქრა და დაიჯერა.

- **თეორიული განწყობა რეალობის წინააღმდეგ:** რასკოლნიკოვის არაცნობიერი და ცნობიერი მისწრაფებები არ შეესაბამება ადამიანურ ბუნებას. როდესაც ის ახორციელებს დანაშაულს (კლავს მევახშეს), მისი ქცევა არ რჩება მხოლოდ „ფუნქციურ აქტად“, არამედ იწვევს ღრმა ფსიქოლოგიურ და მორალურ რღვევას.
- **ობიექტივაციის ფუნქციის მოშლა:** დანაშაულამდე რასკოლნიკოვი ცხოვრობს თავისი „იდეის“ ტყვეობაში - მისი აზროვნება დახშულია და ის ვერ ახდენს თავისი ქმედების ადეკვატურ ობიექტივაციას (ვერ აცნობიერებს მის რეალურ არაადამიანურობას სინამდვილეში). მკვლელობის შემდეგ იწყება კრიზისი: მისი შინაგანი სამყარო უარყოფს მის მიერვე გამოგონილ თეორიას. ის ვერ ძლევს სინდისის და ადამიანური კავშირისკენ (სონია მარმელადოვასთან, საზოგადოებასთან) ლტოლვას.
- **კრიზისი როგორც გამოჯანმრთელების დასაწყისი:** უზნაძისეული გაგებით, კრიზისი ნიშნავს ძველი, არაადეკვატური განწყობის ნგრევას. რასკოლნიკოვი კათარზისამდე და აღიარებამდე სწორედ ამ მტკივნეულ ობიექტივაციის კრიზისს გადის - ის იძულებულია, გარედან შეხედოს საკუთარ „მე“-ს, დაინახოს თავისი იდეის მცდარობა და თავი დააღწიოს სულიერ გახლეჩას.

უზნაძის განწყობის თეორიის მეორე ეტაპზე უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება **ობიექტივაციის** უნარს, შეაჩეროს მიმდინარე აქტივობა, შეხედოს საკუთარ ქმედებას გარედან, როგორც ობიექტს, და გააცნობიეროს მისი მორალური ღირებულება.

მკვლელობამდე და განსაკუთრებით მის შემდეგ, რასკოლნიკოვი განიცდის უზნაძისეული ობიექტივაციის მტანჯველ პროცესს. მისი „მე“ იყოფა ორ ნაწილად: იდეოლოგიური „მე“ (რომელიც ამართლებს დანაშაულს) და უშუალო ადამიანური, ზნეობრივი „მე“ (რომელიც განიცდის ორგანულ ზიზღსა და შიშს ჩადენილის მიმართ). მონანიება ამ გადასახადში არ არის მხოლოდ ფორმალური აღსარება; ეს არის ფიქსირებული განწყობის სრული დანგრევა და ახალი, ჯანსაღი ზნეობრივი განწყობის დაბადება. რასკოლნიკოვი ვერ ინანიებს მანამ, სანამ მისი ძველი თეორია ემპირიულად და ფსიქოლოგიურად არ გაბათილდება ციმბირის კატორღაში.

ოცნების ფსიქოანალიზი (ფროიდი) და უზნაძის განწყობის თეორია რასკოლნიკოვის სიზმრებში

რომანში რასკოლნიკოვის სიზმრები (განსაკუთრებით ბავშვობის სიზმარი პატარა ცხენის ცემის შესახებ) წარმოადგენს არაცნობიერის უძლიერეს გამოვლენას **ფროიდისტული პერსპექტივით**, სიზმარი არის დაწნეხილი არაცნობიერი სურვილების, დაფარული აგრესიისა და ლიბიდოური ან ეთიკური კონფლიქტების ცენზურაგავლილი გამოხატულება. ცხენის მოკვლის სიზმარი ასახავს პიროვნების თანდაყოლილ ემპათიასა და იმ ტრავმას, რომელსაც მისი გონება განიცდის ძალადობის იდეასთან შეჯახებისას.

უზნაძისეული თეორიის პერსპექტივით, სიზმარი არ არის მხოლოდ სურვილის ასრულება, არამედ განწყობის არაცნობიერი დინამიკის გამოვლენა, სადაც ცნობიერების კონტროლის (ობიექტივაციის) შესუსტებისას თავს იჩენს პიროვნების სუბიექტური მზაობის უძველესი, პრიმარული შრეები. რასკოლნიკოვის ბავშვობის სიზმარი აჩვენებს, რომ მის სულიერ ბირთვში სიბრალული და სიცოცხლის სიყვარული გაცილებით ღრმა ფიქსირებულ განწყობას წარმოადგენდა, ვიდრე შემდგომში ნაკარნახები გონებრივი „ნაპოლეონისტური“ სქემა.

როდიონი და სონია: განწყობათა კონფლიქტიდან სულიერ სინთეზამდე

როდიონ რასკოლნიკოვისა და სონია მარმელადოვას ურთიერთობა რომანის მთავარი ფსიქოლოგიური ღერძია. სონია არ ცდილობს რასკოლნიკოვის ინტელექტუალური დამარცხებას ან „გათვითცნობიერებას“ ლოგიკური არგუმენტებით. მისი ძალა მდგომარეობს მის უპირობო, მსხვერპლშეწირულ განწყობაში. უზნაძის თეორიის მიხედვით, ადამიანის განწყობა შეიძლება გადამდები იყოს სოციალურ ურთიერთობებში (განწყობის ირადიაცია და სოციალური რეზონანსი). სონიას

თავმდაბალი, ქრისტიანული და სიცოცხლისუნარიანი განწყობა ნელ-ნელა არღვევს რასკოლნიკოვის იზოლირებულ, ცივ და თვითმკვლელობით განწყობილ ფსიქიკურ კაფსულას. სონია არ განიკითხავს მას, არამედ იზიარებს მის ტანჯვას, რითაც ქმნის ახალ სიტუაციას - სიტუაციას, სადაც რასკოლნიკოვისათვის შესაძლებელი ხდება მონანიება და ციმბირში ახალი ცხოვრების დაწყება.

დასკვნა

ფიოდორ დოსტოევსკის „დანაშაული და სასჯელი“ და დიმიტრი უზნაძის განწყობის თეორია ერთმანეთს ხვდებიან ადამიანის სულის სიღრმეების კვლევისას. რასკოლნიკოვის დანაშაული არის ცნობიერების მიერ ხელოვნურად გაქვავებული, მცდარი ფიქსირებული განწყობის დიქტატურა ბუნებრივ ზნეობრივ მოთხოვნილებებზე. მისივე ტანჯვა, სიზმრები და ბოლოს სონიასთან შეხვედრა წარმოადგენს ამ განწყობის რღვევას, ობიექტივაციის უნარის აღდგენას და პიროვნული განწმენდის გზას.

ლიტერატურა

1. დოსტოევსკი, ფ. (2021). *დანაშაული და სასჯელი* (თარგმანი გ. კიკილაშვილისა). თბილისი: გამომცემლობა „სულაკაური“.
2. უზნაძე, დ. (1958). *განწყობის ფსიქოლოგიის ექსპერიმენტული საფუძვლები.* თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა.
3. ფროიდი, ზ. (2007). *სიზმრის ახსნა.* თბილისი.
4. ხოჯავა, ზ. (1949). *განწყობის სიმტკიცე და ფაზური ხასიათი.* ჟურნალი „ფსიქოლოგია“, III.
5. ნადირაშვილი, შ. (1974). *განწყობის თეორია და ქცევის რეგულაცია.* თბილისი: „მეცნიერება“.

Raskolnikov’s “Idea” and Moral Crisis: Dmitri Uznadze’s Theory of Set in Fyodor Dostoevsky’s *Crime and Punishment*

Roland Bakuradze

Abstract

This article aims to analyze the psychological profile and behavior of Rodion Raskolnikov, the protagonist of Fyodor Dostoevsky’s novel *Crime and Punishment*, through the lens of Dmitry Uznadze’s Set Theory and the concept of the fixed set (fixed attitude). The study examines the "idea" developed by Raskolnikov as a specific fixed set that distorted his subjective reality and triggered a crisis of Uznadzean "objectification." Particular attention is devoted to Raskolnikov's dreams and their comparative analysis with Sigmund Freud's psychoanalytic theory of dreams. Furthermore, the article explores the psychological dynamics of the relationship between Rodion and Sonya, wherein Sonya acts as a catalyst for breaking Raskolnikov's distorted fixed set and facilitating his spiritual repentance.

Keywords: Rodion Raskolnikov, Dmitry Uznadze, Set Theory, fixed set, objectification, repentance, psychoanalysis, Sonya Marmeladova.